

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՏԱՂԱՒԱՐԱԶԱՐԱՑ ՏՕՆԸ

Հրէից ամենէն հին ու ամենէն ժողովրդական տօնն է Տաղաւարահարաց տօնը, որուն ուսումնասիրութիւնը շահեկան պէտք է ըլլայ քրիստոնեաներուն համար, լիարժեք այս տօնին ու իր մասնաւոր ձեւերուն առիթով էր որ մեր Տէրը Տաճարին մէջ արտասանեց հոգեւոր կեանքի վերաբերեալ իր ամենէն նշանակալից ու ամենէն խորմաստ խօսքերը:

Յօդուածիս մէջ յաջորդաբար պիտի նկարագրուի, Ա. Տաղաւարահարաց տօնը Հին կտակարանի մէջ, Բ. Յիսուսի Տաճարին մէջ ներկայութիւնը այս տօնին, և Գ. Ինչպէս կը կատարուի տօնը մեր օրերուն:

Ա. Հին ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ՄԷ:

1.— Այս տօնին երկու շարժառիթներ.

Տաղաւարահարաց տօնը (սուքթօմ—տաղաւար, լիւտ), Պասեքի եւ Պենտեկոստէի հետ, Մովսիսական Օրէնքով սահմանուած երեք մեծ տօներէն մէկն էր, ու կը կատարուէր Թըշրի ամսուն մէջ (եօթներորդ ամիս ըստ երբայական տոմարի, համապատասխանող Սեղտմբեր—Հոկտեմբեր ամիսներուն): Տօնակատարութեան այս ժամանակը կապ ունէր բերքերու քաղին հետ, այդ պատճառաւ առաջները կը կոչուէր **Կուրքի տօն** (Ելք. ԻԳ. 16): Ու խկապէս մօլփսական երեք մեծ տօները երկրագործական նկարագիր մը ունին ինքնին: Պասեքի տօնին Տիրոջ կը նուիրուէր դարբին հունձքի երախայրիքը. Պենտեկոստէին, որ կը կոչուէր նաեւ **Հունձի տօն**, ցորենի հունձքին երախայրիքը. և Տաղաւարահարաց տօնին ամբարանցներն ու շտեմարանները կը լեցուէին պտղատու ծառերու եւ այգիներու բերքով (Ելք. ԼԳ. 22, Բ. Օրէնք ԺԶ. 13):

Այս տօնին գլխաւոր շարժառիթն էր, ինչպէս անունն ալ ցոյց կուտայ, յիշեցնել իսրայելացիներուն՝ թէ քառասուն տարի զուրկ էին հաստատուն բնակարաններէ, ու իբրեւ անպատի թափառաւորներ, օգի խտութենէն պաշտպանուելու համար, ժամանակաւոր ապաստանարաններու կամ վրաններու տակ կը բնակէին: Այս պատճառաւ Ենոփան պատուիրած էր իսրայէլի որդիներուն. «Եօթներորդ ամսուն (Թըշրի) տօնը՝ ինչեօրորդ օրը Տաղաւարահարաց տօն է Տիրոջը՝ եօթն օր... որպէսզի ձեր սերունդները գիտնան թէ իսրայէլի որդիքը եղիպտոսէն հանած ատենն տաղաւարներու տակ բնակեցուցի զանոնք» (Ղեւտ. ԻԳ. 34, 43):

2.— Տօնին վերաբերեալ պատուերն.

Ուխտաւորութիւն Տաճարին եւ հանգիստ. «Իւրոր արունները, կ'ըսէ Տէրը, Ենոփայի առջև

պիտի երևին» (Ելք. ԻԳ. 17), այսինքն Ուխտի Տաղաւարին առջև, իսկ Սողոմոնի թագաւորութենէն սկսեալ՝ կ'երևին երուսաղէմի Տաճարին մէջ: Այս պարտաւորութենէն զերծ էին կրնորք, մանուկները, ձերբորդ և հիւանդները: Իսկ Սուրբ Քաղաքէն հեռու և մանաւանդ արևելքի մէջ գտնուող հրեաներուն՝ անգիր օրէնք մը կ'արտօնէր այս երեք տօներէն մէկուն միայն երթալ Սիոն և կամ բնաւ չերթալ: Հետագայ տեղերէ հասնելիք բազմութեան համար նախապէս ամբողջ ամիս մը պատրաստութիւններ կը տեսնուէին — ճամբաներու, հորերու, ջրամբարների և տուններու նորոգութիւն, զերեզմանները կիրով ձերմզնելն, որպէսզի ուխտաւորները զերծ ըլլային անոնց պղծ հպումէն:

Առաջին օրը, ըսած էր Տէրը, շատ հանգիստաւոր պէտք է ըլլայ, ու դուք ոչ մէկ ծառայական գործ պիտի կատարէք: Յաջորդող վեց օրերը կը նկատուէին կէս-տօն: Սովորական եօթնօրեան Ենոփան աւելցուցած էր նաև ութներորդ օր մը, փակման հանգիստութիւն մը, «իսկական տօնը», ինչպէս կ'ըսէին ռաբբիները, որ բացարձակ հանգիստի օր մըն էր միևնոյն ատեն:

Ջոհերք. — Առաջին եօթն օրերուն քահանաները պարտաւոր էին Տիրոջ զօհնէ եօթնական խոյ, տասներկուրտական անարատ տարեկան գառն ու զանազան թռուով մատաղ զուարակներ. առանց ամենուն համագումարը եօթն օրուան մէջ եօթնասունի պէտք է յանգէր: Ջոհերէն անբաժան էին ծալիկներու, ալիւրի և զինիի ձոներ: Տօնի վերջին կամ փակման օրը կը զենուէին նաև մատաղ զուարակ մը, խոյ մը և եօթն գառներ (Թիւք ԻԹ. 12-38):

Մատուցուած այս զոհերուն գլխաւոր նպատակն էր զօհնալ Տիրոջմէն՝ այդ տարին լիացուցած ըլլալուն համար իսրայէլը այնքան ընտանի կենդանիներով: Ասոնցմէ դատ ութնակի իւրաքանչիւր օրը քառասուն անոթալ մըն ալ կը զօհուէր, որպէսզի երախտագրտական զգացումէն անբաժան ըլլալ ապաշխարութեան գաղափարը՝ անցեալին մէջ գործուած մեղքերուն համար:

Խրախնամներ. — Տօնական ութ օրերու խրախնամները մաս կը կազմէին Աստուծոյ պատուէրներուն. Առաջին օրը զեղեցիկ ծառերու պտուղներ, արմաւենիի և տերեւախիտ ծառերու և ձորերու ռաբիներու ռստեր պիտի առնէր և Տիրոջ՝ ձեր Աստուծուն առջև ութ օր պիտի ուրախանար (Ղեւտ. ԻԳ. 40): Այս տօնին ուրախութիւն ընեն զու և բու տղաք ու աղջիկդ, քու ծառադ ու աղախնդ ու քաղաքներ, որքը և այլին... և քու Տէր Աստուծոյ քու բոլոր բերքերդ ու ձեռքիդ բոլոր աշխատանքները օրհնելուն համար տօն պահելով ուրախութիւն ընես» (Բ. Օրէնք ԺԶ. 14-15): Այս է թերեւս պատճառը որ Տաղաւարահարաց տօնը, ըստ Յովսէպոսի, իրապէս «ամենէն մեծ ու ամենէն սուրբ» և մանաւանդ «ամենէն աղէկ պահուած» տօնն էր (Յովս. Հնախ. Ը. դ. 1, ԺԵ. գ.

3) Թալմուտը պարզապէս «տօնք» է՝ անուանէ, աւելցնելով՝ թէ լո՛ւր որ չէ տեսած զայն՝ չի գիտեր թէ ի՛նչ է տօնքը:

Ուրախութիւնը կ'արտայայտուէր քաղմաթիւ տներէն յանդիմանալով, զորս ձեռքերնուն մէջ կը շարժէին ու անոնցմով կը զարգարէին փողոցներն ու հրապարակները: Ուրախութեան ցոյցեր էին նաև թափօրները, երբեմն պարերը և ամէնուրեք տեղի ունեցած խնձօքները:

Դատաւորաց շրջանին Սելովի մէջ, ուր էր Ուխտի Տապանակը, աղջիկներն ալ կը մասնակցէին հանգէտին իրենց պարերով:

Երեսուցէմի մէջ իւրայեկի որդիքը այս ութ օրերուն Տաճար կ'երթային՝ Օրէնքի պատուիրած ոստերի ի ձեռին: Ազնուականները, ֆաշեր բռնած, ժողովուրդի աչքին առջև ցփշերային պարեր կը դառնային: Իսկ սփիւռքի սինակոկներուն մէջ՝ նոյնպէս հիւրեր ի ձեռին՝ թափօր կը դառնային քլալայի կամ Օրէնքի նուիրական գայլերները կամ բօրան(*) պարունակող արկղիկներու բոլորտիքը:

Բոլոր այս խրախմատութեանց նպատակն էր շնորհակալ ըլլալ Տիրոջմէն՝ կաղէտի ու անապատի միատեսակ անունդէն վերջ, այժմ իրենց վայելած քաղմատեսակ բերքերուն համար (օրոնք կը խորհրդանշուէին ձեռքերնին բռնած ոստերով), զորս պարգեւած էր Աստուած երկրի մը մէջ, որ կաթ և մեղր կը բխէր:

Տաղաւարները.— Եւթին օր տաղաւարներու մէջ պիտի բնակէք. իւրայեկի բոլոր բնակները տաղաւարներու մէջ պիտի բնակին, որպէսզի ձեր որդիները գիտնան թէ իւրայեկի որդիքը Եդիպտոսէն հանած ատենա տաղաւարներու մէջ բնակեցուցին զանոնք. ես եմ Տէրը և ձեր Աստուածը (Դևտ. ԻԳ. 42-43): Տաղաւարահարաց տօնին միայն յատուկ այս պատուէրը հիշող ու հիշող կը յիշենէ տօնին գլխաւոր շարժառիթը, այն է՝ շնորհակալ ըլլալ Աստուծոյ որ նստուկ կեանք պարգեւեց իւրայեկի որդիներուն, անապատի քառասնամայ թափառաշրջիկ կեանքէն վերջ:

Այս առժամայ բնակարաններու մասին մանրամասնութիւններ չի պարունակեր Աստուածաշունչի բնագիրը: Տարակոյտ չկայ թէ անապատին մէջ կտաւէ վրաններու տակ բնակեցան երբայեցիները: Այսու հանդերձ շատ հինէն, Նեեմիայի ժամանակէն (ե. դար Ն. Ք.), կը կարծուի կապակցութիւն մը տեսնել վրաններու և ոստերով շինուած տաղաւարներու միջև. այս վերջինները խորհրդանշանն էին այն ապահովութեան, որով կ'ապրէին հրեաները իրենց ռաբաթաւանկին ու ձիթնիին տակ, համաձայն Տիրոջ խոստումին՝ արուած անոնց, որ չէին համբէն կը քալեն ու իր հրամանները կը պահեն (Ձաք. Գ. 7, 10):

Ոչ մէկ պատուէր կար որ ճշգէր տաղաւար-

ները կանգնելու վայրը: Գերութենէ զարձին ամէն մէկը իր տան բակին մէջ կամ տանիքին վրայ ու Աստուծոյ Տան գաւթին մէջ և քաղաքին հրապարակներուն վրայ՝ մինչև Եփրատի Դուռը՝ շինեց իր տաղաւարը (Նեեմի. Ը. 16):

3.— Յաւելայ ձեռք.

Բարեւոյնի գերութենէ զարձէն քիչ յետոյ Օրինաց վարդապետները Տաղաւարահարաց տօնին վրայ սեղմ ու մանր օրէնքներ աւելցուցին, օրոնց փարիսեցիական ձևապաշտութիւնը աւելի մեծ կարեւորութիւն կ'ընծայէր քան նոյնիւնքն Օրէնքին: Յիսուս խարանց օր մը այդ կանոնները սա խօսքերով. «Ձեռք տեղը կը պաշտեն զիս, մարդոց պատուիրած բաները իրրեւ վարդապետութիւն ստիպեցնելով: Թողով Աստուծոյ պատուիրանքը՝ մարդոց աւանդութիւնը կը բռնէք» (Մարկ. Է. 7):

Ջուրի ընծայարեութիւնը.— Թէեւ ողջակէզներու և շնորհակալութեան զոհերու ստիճարաբար կ'ընկերանային ձէթի և «խաղողի արեան» (գինի) և նաչիի ընծայարեութիւններ, և սակայն Տաճարի պաշտամունքներուն մէջ բռնուէ յիշողութիւնը: Դպրեւրդը ընծայարեութիւնը կամ չբաժնէր. Դպրեւրդը մտցուցին այս սովորութիւնը, որ ետքէն օրինականացաւ ու պարտաւորի զարձաւ Տաղաւարահարացի տօնակատարութեան ժամանակ: Շատ հաւանական է որ ասով ուղած ըլլային յաւելածացնել յիշատակը անապատին մէջ ծարաւատանջ ժողովուրդին տըրուած ջուրին, զոր Աստուծոյ հրամանով հանեց Մովսէս՝ զարնելով Բօրբրի ժայռին:

Տօնի խաբքանչիւր օրը, առտուան զոհերու միջոցին, նուագարաններու ձայնով թափօր մը զուրս կ'ըլլէր Հիերոնէն ու կ'իջնէր Սելովամի աւազանը: Քահանայ մը այնտեղ ոսկիէ անօթի մը մէջ ջուր կը լցնէր ու Տաճար կը վերադառնար, ու մինչ ուրիշ քահանայ մը «խաղողի արեան» կը ձնէր, ինք ալ՝ ժողովուրդի հրապարակաւ աղապակներուն մէջ՝ բերած ջուրը կը ձօնէր՝ թափելով զայն սեղանին հարաւ-արեւմուտեան անկիւնը այս նպատակին սահմանուած արծաթէ ջրատար անցքին մէջ, ապա Դևտացիները կ'երգէին մեծ Հալլէլը (Սաղ. ձծԲ-ձԺԷ):

Քահանաներէն շատերը, սաղաւեցի ըլլալուն պատճառաւ, հակառակ էին փարիսեցիներու վարդապետութեանց ու կը խոտէին Օրէնքէն զուրս ջուրի մը այս ընծայարեութիւնը: Օր մը անոնցմէ մէկը Սելովամի ջուրը փոխանակ արծաթէ անցքին մէջ թափելու, գետինը ու իր ոտքերուն վրայ թափեց: Ժողովուրդը նկատելով զայդ՝ դուռնորու տարափ մը տեղացուց անոր գլխուն ու խորտակեց սեղանին անկիւնը: Ետքէն շատ անգամ կը պատահէր որ քաղմութիւնը պոռար քահանային, որուն խաբէութենէն կը կասկածէր. «Վեր վերցո՛ւր ձեռքերդ՝ որպէսզի տեսնենք թէ անցքին մէջ կը թափես ջուրը»: Եւ ինչպէս ըստ Սաղմոսի (Սաղ. ԸԶԶ-ԸԶԷ):

Ոսկիէ նուագարանները.— Տաղաւարահարաց տօնին մէկ նոր սովորութիւնն ալ էր՝ երկնները չքեղօրէն լուսաւորել Տաճարին հրապարակը:

(*) Օրէնքը կամ Թօրան կը բաղկանայ 26 գլխաւոր մասերի հինգ զիբերէն, որ են՝ Մուսիգ, Ելմ, Պետի-սական, Թիւ և Երկուրդում Օրինաց:

Այս սովորութիւնը հաւանաբար ծագում առած էր այս տօնին արթնցուցած աստուածաշնչական մէկ յիշատակէն, այն է՝ յիշատակը լուսաւոր ամպին որ առաջնորդած էր իսրայէլը անապատին մէջ (Ելք ԺԳ. 21)։

Ռարբխական օրէնքներուն համաձայն՝ կանանց գաւթին մէջ, ուր բոլոր իսրայելացիները ազատ մուտք ունէին, զրուած էին յիսուն կանգուն բարձրութեամբ չորս մեծ ոսկիէ ճրագաբաններ, որոնց ընդունարանները կը պարունակէին երեսունհինգ լիտր ձէյթ եւ որոնց կտաւէ պատրոյգները կը պատրաստուէին գործածութենէ զազրած քահանայապետական զգեստներէն։ Որովհետեւ կանանց գաւթի չընկալարիսպներուն բարձրութիւնը քսանհինգ կանգուն էր միայն, այդ պատճառաւ ճրագաբաններու լոյսը կրնար տեսնուիլ երեսադէմի մէկ մեծ մասէն ու անոր բոլոր հրապարակներէն ու չընկալ բլուրներէն։

Քահանաներն ու ժողովուրդի ձերերը այս հսկայ լոյսերուն բոլորաբլբ թափօր կը զառնային սաղմոսներ երգելով և փողեր հնչեցնելով։

Տաղաւարներ եւ խալիւսաւարիւցներ. — Ռարբխներու օրէնքներէն համաձայն՝ սուքքութիւնները կամ տաղաւարները, որոնց տեսակները իրենք կ'որոշէին, պէտք էր տեղեւորուի ճիւղերով շինել ու զնել զանոնք բաց երկինքի եւ ոչ թէ ծածկուած տակ։ Ռարբխները նոյն ատեն կ'ընչանակէին տաղաւարին ձեւը, բարձրութիւնը, որ պէտք էր ըլլար առնուադն տասը կանգուն, լայնութիւնը, մուտքին տեղը, եւայլն։

Տաճարը ներկայանալու համար ամէն մէկ իսրայելացի պարտաւոր էր ծախ ձեռքը ունենալ լեմոնի կամ կիտրոնի ծառի ճիւղ մը ու աջ ձեռքը՝ լուլպալը, որ յատկապէս պատրաստուած փունջ մըն էր՝ բաղկացած արմաւենիի մէկ, ուսկնիի երկու եւ արմենիի երեք ոստերէ։

Յովսեփոս կը պատմէ թէ Աղեքսանդր Յաննէոս քահանայապետի թագաւորութեան ժամանակ (103-76 Ն. Ք.), ժողովուրդը զրգուած փարիսեյիներէն, որոնց ատիկի էր այդ քահանայապետ-թագաւորը, իր ձեռքի ճիւղերէն կախուած կ'իտրոններով քարկոծել սկսաւ զայն, անարգելով ու «անարժան քահանայապետ» պռնալով անոր երեսն ի վեր, վասնզի գերուհիէ մը ծնած էր ան։ Աղեքսանդր Յաննէոս վրէժք լուծեց՝ 10,000 մարդ կոտորելով։

Պղաւտարքոս, իրրեւ աղանատես, այսպէս կը նկարագրէ Տաղաւարահարաց տօնը, ձեռնապիւղին՝ հրեաները ամբողջ երկրին մէջ օրթատուակի ճիւղերով ու բաղնիքներով շինուած տաղաւարներու տակ կը բնակին։ Յաջորդ օրերուն անոնք ուրիշ տօն մը կը կատարեն, որ, անկասկած, կը նմանի Բագդոսեան տօններուն։ Կը գուսարին ժողով մը, ուր հետերին կը բերեն բաժակներ եւ քաղտեսան նիզակներ (tyrse), ապա խմորովն իրենց Տաճարը կ'երթան, ու մարդ չի գիտեր թէ ի՞նչ կ'ընեն այնտեղ։ Հաւանական է որ քաղտեսան տօն կը կատարեն։ Անոնք զԱստուած ողորդու համար փոքրիկ փողեր կը հըն-

չեցնեն, ինչպէս կ'ընեն Արգիւայինները սպանդարամտական տօններուն։ Ուրիշներ, որոնք Ղեւտացիներ կը կոչուէին, տաւիղներ նուագելով կ'աղօթեն իրգիտին եւ կամ Բագդոսի։ Փմահած նկարագրութիւն մըն է ասիկա՝ հեթանոս մտայնութենէն բխած հեղինակի մը, որ ըլլալով անծանօթ հրէութեան ու անոր ծէսերուն՝ չէր կրնար, անշուշտ, տեղեակ ըլլալ ո՛չ այս տօնի ծագման և ոչ նպատակին։

Բ. ՏԱՂԱԽԱՐԱՆԱՐԱՅ ՏՕՆԻՆ ՅԻՍՈՒՍ ՏԱՃԱՐԻՆ ՄԷՋ

Այժմ էր Հրէից Տաղաւարահարաց տօնը. Յիսուսի եղբայրները ըսին իրեն. ել՛ր ասկէ ու Հրէաստան գնա՛, որպէս զի աշակերտներդ ալ տեսնեն քու գործերդ... յայտնէ՛ ինքզինքդ աշխարհի... Ըսաւ անոնց Յիսուս. Դո՛ւք ելէք այդ տօնին, ես չեմ երթար այդ տօնին, վասն զի իմ ժամանակս չէ լեցուած» (Յովհ. Է. 2-9)։

Հրեաները երբ պարտաւորէին երեք տօներէն մէկուն կ'ելլէին երեսադէմ, գաւառական խումբերու բաժնուած թափօրներ՝ կը կազմէին եւ լուլպալներ ի ձեռին և կ'իտրոններու ոստեր շարժելով Սուրբ Քաղաքը կը մտնէին։ Քահանաները կամ Ղեւտացիները պաշտօնապէս կը զիմաւորէին զանոնք և կ'ընդունէին Տաճարի գաւթի մուտքին առջև։

Յիսուս կը մերժէ իր եղբայրներուն հետ ելլիլ երեսադէմ, հաւանաբար որպէս զի չմասնակցի այս հանդիսաւոր թափօրին և չընդունուի քահանաներէն։ Ան իրեն կը վերապահէ երթալ միայնակ, երբ հասնի իր ժամանակը։ Յինք Գալիլիա մնաց, կ'ըսէ Աւետարանիչը, բայց երբ իր եղբայրները ելան՝ ինք ալ զնաց տօնին, ոչ յայտնի՝ ալ ծածուկ» (Յովհ. Է. 9-10)։

Յիսուսի թշնամիները կը զարմանան երբ չեն տեսներ զԱյն տօնի հանդիսութեանց մէջ, ու Անոր մասին կը սկսին խօսիլ իրարու մէջ։ Կ'ըսեն ոմանք վախճանով. Աղէկ մարդ է Ան։ Ո՛չ, կ'ըսեն ուրիշներ աւելի համարձակութեամբ, կը մօլորեցնէ Ան ժողովուրդը։ Ակրդ, երբ տօնը կէս եղաւ (չորրորդ օրը դրեթէ), Յիսուս Տաճարը ելաւ ու սկսաւ ուսուցանել» (Յովհ. Է. 14)։ Աւետարանիչը խիստ շահեկան մանրամասնութիւններով կը պատմէ Աստուծոյ Տան գաւթին մէջ Յիսուսի խօսածները, որոնց մէջ ի յայտ կու գան երեք գլխաւոր գաղափարներ. նախ՝ թէ Աստուծոյ՝ է իր վարդապետութիւնը, երկրորդ՝ աստուածային անձ մըն է ինք. և երրորդ՝ շուտով պիտի վերադառնայ իր երկնաւոր Հօր քով։

Տօնին վերջին օրը, որ ամենէն հանդիսաւոր էր, Յիսուս կեցած էր Տաճարին մէջ, ու այն պահուն երբ զենուած կենդանիները Ձահագործութեան սեղանին վրայ կը դրուէին ու քահանան ոսկիէ անօթով Սելովամէն բերած ջուրը սեղանին անկիւնը կը թափէր, ու ամբողջ ժողովուրդը ցնծութեան աղաղակներով օրը կը թընդացնէր, Յիսուս օգտուելով ջրածնի այս առիթէն, որ երբայեցիներուն անապատին մէջ իրենց ծարաւը յագեցնելու հրաշքը կը յիշեցնէր։

բաղմուտներն մէջէն աղաղակեց բարձրաձայն. «Եթէ մէկը ծարաւ է՝ թող ինծի գալ և խմէ: Այն որ կը հաւատայ ինծի՝ կենդանի ջուրի գետեր պիտի բխին անոր որովայնէն, ինչպէս կ'ըսէ Գիրքը» (Յովհ. Է. 37-38): Սեղութիւն այս ջուրը, նոյնիսկ Գործերի ժայռէն երբեմն ժայթքած միւս ջուրը պատկեր մը կամ խորհրդանշան մըն են միայն: Ուշադրութեամբ նայեցէք, ու այդ պատկերին ետեւ պիտի տեսնէք իրականութիւնը, որ ձեր մէջ իսկ կը գտնուի, այսինքն՝ պիտի տեսնէք այն աղբիւրը, որու մասին կ'ըսէ Նոայի. «Ուրախութեան ջուր պիտի հանէք փրկութեան աղբիւրներէն» (Ես. ԺԲ. 3): Աստուծոյ պարգևն ու Քրիստոսի շնորհն է կենդանի ջուրի այդ աղբիւրը որ կը բխի յաւիտենական կեանքի համար: Զրեաները թէև այն ատեն չուղեցին ըմբռնել Յիսուսի այս խօսքերուն իմաստը, բայց իր աղաղակը մինչև այսօր կ'արձագանգէ այն հոգիներուն մէջ, որոնք արդարութեան ծարաւ ունին ու կը խորշիւն անախառնութեան ու հաճոյքներու պղտոր ջուրերէն:

Այնքան հանդիսաւոր առիթով մը ու աշխարհի ամենէն սուրբ վայրին մէջ արտասանուած այդ խօսքերը, զորս ոչ մէկ մարդարէ և ոչ իսկ Մովսէս համարձակած էին ըսել, ամենց հիացում և այլոց ապշութիւն պատճառեցին ու հակառակութիւն ձգեցին անոնց մէջ: Քահանայապետներու և փարիսեցիներու աղաքաւորները, որոնք Յիսուսը ձերբակալելու զրկուած էին, չէ համարձակեցան այդ բանը ընել, ու դառնալով պատասխանեցին իրենց տէրերուն. «Երբեք մէկը չխօսեցաւ այդ մարդուն պէս» (Յովհ. Է. 46):

Երբ վրայ հասաւ գիշերը, թափօրը ըստ սովորութեան դարձաւ անշուշտ ոսկիէ շորս մեծաւ ճրագարաններուն լուսով, արթնցնելով միտքերու մէջ յիշատակը լուսաւոր ամպին ու ակնկալութիւնը Մեսիային, որ, Եսայիի գուշակութեան համաձայն, պիտի ըլլար «լոյսը հեթանոսներուն» (Ես. ԽԲ. 6):

Յիսուս, որ ժողովուրդի մէկ մասին հետ կեցած էր «Գանձի դրան» քով, լուսաւոր ամպը խորհրդանշող այդ լոյսերուն քով, բոլոր բարձրաձայն փարիսեցիներուն եւ զինք չընդաւատող ամբոխին. «Ես եմ աշխարհի լոյսը. ով որ իմ հետեւս գալու ըլլայ՝ խաւարի մէջ պիտի չքալէ, այլ կեանքի լոյսը պիտի ունենայ» (Յովհ. Ը. 12): Անգամ մըն այս ահա՝ կր փարատի ստուերը ու կը յայտնուի իրականութիւնը, այսինքն՝ ճշմարիտ լոյսը որ կ'երևի լուսաւորելու համար խաւարի և մահուան ստուերներու մէջ նստողները, կեանքի լոյսը՝ որ շօշափելի լոյս մը չէ այլևս, ինչպէս է այդ ճրագարաններու լոյսը կամ ինչպէս էր անապատի ամպին լոյսը, այլ ա՛յս լոյսն է միայն որ կը տանի մարդիկը զգալի յաւիտենական կեանք:

Փրկչի այս հանդիսաւոր յայտարարութեան վրայ երկար լինէ մը ծագեցաւ փարիսեցիներուն հետ: Երբ Յիսուս բացայայտ խօսքերով հռչակեց իր աստուածային ծագումը, հրեաները «քարքի վերջուցին որ Անոր վրայ նետեն»: Բայց որովհետև

չէր հասած տակաւին իր ժամանակը, Ան «խոյս տուաւ և գուրս ելաւ Տաճարէն» (Յովհ. Ը. 59):

Գ. ՏԱՂԱԽԱՐԱՀԱՐԱՅ ՏՕՆԸ ՄԵՐ ՕՐԵՐՈՒՆ

Իրենց հայրերու հաւատքին հաւատարիմ հրեաները մինչև այսօր կը պահեն տակաւին Տաղաւարահարաց տօնին աւանդութիւնը: Եթէ աւերակ դարձած է Տաճարը տաճարի դարերէ յիշեր, բայց սովորական ձեւերը դեռ կը շարունակուին տաճարու և սինակոկներու մէջ:

Երբ Թըշրի ամառն տաճարինը մօտենայ՝ հրեայ ընտանիքներ վաշտէ կամ կտաւէ հիւղակներ կը շինեն ու կը ծածկեն զանոնք ծառերու սաղարթախառ ճիւղերով: Երուսաղէմի, Տիրեբիոյ, Յոպպէի և Հայֆայի հրեական հին թաղերուն մէջ տաճարու տանիքները, պատշգամբներն ու բակերը կը ծածկուին արմաւենիի, ձիթենիի և ուրիշ ծառերու ճիւղերով: Գարգարուած կանաչագեղ սաղաւարներով, Բացողեայ տանիքներ, բակեր կամ պատշգամբներ չունեցող տաճարներ տէրերը քանի մը կողմնորներ կը վերցնեն ու անոնց տեղ ճիւղեր կը դնեն: Այս կանաչազարդ ծածկոյթներէն տեսակ տեսակ պտուղներ ալ կը կախն երբեմն, ինչպէս՝ կիտրոն, լեմոն, նուռ, արմաւ, պանան և խաղող: Հիւղակին յատակը գորգով մը կը ծածկուի, բացառութեամբ աղքատիկ հիւղակներու: Սուքքօթի ութնակի ամէն մէկ օրը ընտանիքի արու անդամներէն մէկը պարտաւոր է տաղաւարին մէջ ընթրիլ և հոն անցընել գիշերը: Սովորութիւն է նաև որ «Սրէնքի որդիք» սինակոկէ դարձին դալարազարդ տաղաւարը մտնեն ու հոն խմեն ուրախութեան բաժակը:

Սինակոկներու մէջ, որոնք նոյնպէս դարգարուած կ'ըլլան ոստերով և պտուղներով, ամէն օր քանի մը արարողութիւններ կը կատարուին: Դերիսները աջ ձեռքերնին լուլուպ մը կ'ունենան ու ձախերնին՝ կիտրոն մը: Արարողութեանց ատեն կ'երգուին Հալլէլի վեց գոհարանական սաղմոսները, ու ամէն անգամ որ հասնին ալիլուիաին, բոլորը միասին երեք անգամ կը շարժեն լուլապները, երկարելով զանոնք զգալի աղօթարանին անկիւններու ու կրկնելով. «Օրհնեալ ըլլայ Տէրը որ սրբացուց մեզ իր պատուէրներով ու հրամայեց մեզ կրել արմաւենիի այս ճիւղերը»:

Եթէ սինակոկ յարմարութիւն ունենայ՝ եօթներորդ օրը թափօր մը կը դառնան անոր բոլոր տիքը եօթն անգամ, հետեւին ունենալով Թօրայի նախնական գալարները ու երգելով մեծ Ուխտեման, երբ թափօրը սինակոկէն ներս մտնէ՝ այն ատեն սրտառուչ ու կողորդագին աղօթքներով կը խնդրեն Աստուծոյ՝ որ չուսկող զրկէ Մեսիան, Դաւիթի որդին, իսրայէլի անկալութիւնը:

Ութերորդ օրն է տօնին ամենէն ուրախ օրը, զոր կը կոչեն «Գիուլա ուրախութեան Թօրայի» (Սիվաթ Թօրա*): Այսօր է որ կ'աւարտի

(*) Երուսաղէմէն դուրս Թօրայի այս տօնը կը կատարուի Տաղաւարահարացի ինքնորոշ օրը:

Հնգամաստեանի տարեկան ընթերցումը և նորէն կը սկսին կարգաւ դայն: Նախընթաց օրերուն պէս այսօր ալ նուիրական արկղիկին կամ քէպային մէջ պատուած Սուրբ Գրոց գալարները կը հանեն սինակոկի ամբիոնը ու կը դնեն զալարադարձ սեղանի մը վրայ: Ռարբինները եօթն անգամ կը դառնան սեղանին շուրջը երգելով: Քերկեա զմեզ, Տէր, և ողորմեա մեզ, յորում առաւր կարգամբ առ քնդ . . . » ։ Այս արարողութիւնը, կ'ըսեն, կը կատարուի նորոգելու համար այն ուխտը կամ զաշինքը զոր ի նուսն եհոման կնքեց եօթը նահապետներու՝ Արա-համի, Իսահակի, Յակոբի, Մովսէսի, Ահարոնի, Փէնէէէի ու Դաւիթի հետ:

Ապա խօսք կ'առնէ արարողութեան նախադասողը, և, յանուն հրէական իշխանութեանց, պաշտօնապէս երկու անձերու կու տայ այդ մեծ օրուան ընթերցումները կատարելու պատիւը: Առաջինը, որ կը կոչուի «Թօրայի խօսեցեալը», ղէպի ամբիոնը կը յառաջանայ ու կը կարգայ Հնգամաստեանի հինգերորդ գիրքին՝ այսինքն Երկրորդում: Օրինացի վերջին համարը: Երկրորդը, որ կը կոչուի «Նինգոց գիրքին խօսեցեալը», կը կարգայ նոյն գիրքին առաջին համարը, որով կը սկսի Հնգամաստեանի ընթերցման նոր ըջմանը: Բոլոր «Օրէնքի որդիքը», նոյնիսկ տասներկու տարեկան մանուկները, կ'անցնին կարգաւ նուիրական գալարներէն մէկուն անջնէն ու Օրէնքէն առնուապէս մէյմէկ համար կը կարգան: Ընթերցումներու ժամանակ մէջ ընդ մէջ երգեցողութիւններով կը փառաբանեն Թօրան. «Փառաբանեցէ Տէրը . . . ուրախանա՛նք ու ջնձանք Թօրայով, զիսն զի անկա լոյս և զօրութիւն է մեզ համար . . . Ո՛վ Խորայէլի Փրկիչը, փութացո՛ւր երջանկութեան Առաքեալին գալուստը . . . Երանելի էք զուք, ո՛վ Խորայեացիք, զուք՝ զոր Աստուած ընտրեց և որուն տուեա անապատին մէջ Թօրան՝ իբրև բաժնի ժառանգութեան . . . »:

Սփռութիւն մէջ կան տեղեր, ուր հրեաները ձուլուած ըլլալով գիրքնք չընթարթող ժողովուրդներու հետ՝ այլասերած են բոլորովին ու չեն կատարեր գրեթէ Տաղաւարաբաց տօնը և ոչ ալ հրէական միւս տօնները: Պաղեստինի մէջ նոյնիսկ՝ զուտ կրօնական և նոյն աստիճանի շարժում մը եղող Սինականութեան կողմնակիցները ու անկէ նպաստաւորեալները մեծ մասամբ անտարբեր են այս տօներուն վերաբերմամբ:

Հին կտակարանի սովորութեանց հաւատարիմ անաղապաններ կը մնան միայն այն հրեաները, որոնք, վերջին դարերուն, ջերմեռանդ զգացումով կրկնած են շարունակ՝ Դաւ Տարի Երուսաղէմ, և հուսկ ապա քնակութիւն հաստատած են Սուրբ Բաղաթին մէջ: Ասոնք կ'այցելեն անխափան կացի Պատին ու կը կրկնեն իրենց սրտաբուխ աղօթքները, յուսալով տեսնել օր մը, վերաշինուած Տաճարին մէջ, զատկական դատին զենուիրը, առանց անդրադառնալու՝ թէ ճշմարիտ Դաւը, սպասուած Մեսիան, զոր չուէին ընդունել իրենց չայրեց, տասներեք դար առաջ զենուած է արդէն մարդկային ազգի վերջնական փրկութեան համար:

Հայացուց՝ Մ. Ե. Ն.

ՊԱՅԾԱՌԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆ

(Մասք. ժէ. 1-13, Դուկ. Թ. 28-36)

Մեր Փրկչին երկրաւոր կեանքին ամենէն յուզումնալից բաղնիքներէն մէկուն մէջ Թարսը լերան վրայ տեղի ունեցող Պայծա-ծակերպութեան հրաշալի ղէպքը կ'արեւոր հանդիսան մը կը կազմէ փրկագործութեան այնքան խորհրդաւոր ճանապարհին վրայ: Սոյն ղէպքին նշանակութիւնն ըմբռնելու համար ջանանք ամփոփ ձևով մը աչքի առջև բերելու այն պայմանները որոնց մէջ կատարուեցաւ այդ:

Յիսուս բաւական ժամանակ է վեր կը քարոզէր Պաղեստինի զանազան կողմերը: Հզոր հեղինակութեամբ մը արտասանուած իր պատգամները կը հնչէին հարուստին ու աղքատին, զիտունին ու տգէտին ականջ-ներուն միանգամայն: Իր հրաշագործու-թեանց համարաւ տարածուած էր ումէն կողմ: Ամէն տեսակ հիւանդութիւններով ու ցաւերով տանջուող մարդիկ անվհատ կը հետեւէին իր քայլերուն, հաւատքի ան-զիմագրելի զօրութենէն ձգուած ղէպի Աս-տուածային Փրկիչը:

Սակայն կարծիքները կը բաժնուէին Յիսուսի ո՛վ ըլլալուն մասին: Մէկը կ'ըսէր թէ Յովհաննէս Մկրտիչն է ան, ուրիշներ կը կարծէին թէ Եղիան է, կարգ մը մար-դիկ անոր մէջ կը տեսնէին Երեմիան, իսկ շատեր ալ առանց մանրակրկիտ ըլլալու կը հաւատային թէ մարգարէ մըն է Ան:

Սկիզբէն, Յովհաննէս Մկրտիչ, Յիսուս-ի իր մօտ դալը տեսնելով բացազանչած էր. «Ահաւասիկ Դաւն Աստուծոյ որ բառ-նայ զմեզս աշխարհի»: Իսկ Յիսուսի մկր-տութենէն քիչ յետոյ թէև եղած էին մար-դիկ որ իր մէջ տեսնէին Մեսիան, այնու-հանդերձ շատ փոքր էր տակաւին անոնց թիւը, որ իրը Աստուծոյ Օծեալը կը ճանչ-նային զինքը: Անդրէասն էր որ առաջին անգամ իր եղբորը Սիմոնին աւետից թէ գտած էր Մեսիան. և անհնգ նախանայէլը համարձակութիւնն ունեցաւ Յիսուսի առջև ըսելու. «Աստուծոյ Որդին ես գտնու»: Ուրիշ զանազան պարագաներու մէջ այսահարնե-րու բերաններէն ալ լսուեցան «Մեսիա», «Աստուծոյ Որդի», «Դաւթի Որդի», կո-